

Çokkültürlülük Uygulaması Olarak Kanada Çokkültürlülüğü

Multiculturalism As The Application Multiculturalism Canada

Ertan Özensel¹

Özet

Günümüz toplumlarının karşı karşıya kaldıkları sorunların başında, “farklılıkların eşit ve barış temelinde, birlikte yaşamlarını gerçekleştirme” gelmektedir. Bugün itibariyle dünyadaki mevcut devletlerin belki de birkaçı hariç hemen hemen tümünün etnik, dinsel ve mezhepsel açıdan heterojen oldukları gerçeği dikkate alındığında, bu sorunun aslında evrensel ölçekte ciddi bir soruna tekabül ettiği çok net bir şekilde görülebilecektir. Modern bir kavram olarak çokkültürlülük İngiliz Milletler Topluluğu ülkelerinde sıklıkla gündeme gelse de, çokkültürlülük uygulamalarında Kanada, dünyadaki iyi uygulama örnekleri arasına gösterilebilir. Kanada’nın kuruluş koşullarını göz önünde bulundurduğumuzda, başlangıçtan itibaren farklılık anlayışı, ayrılık anlayışını değil, birliktelik anlayışını besleyecek şekilde yorumlayarak ele almıştır. Ayrıca Kanada’yı çokkültürlülük konusunda iyi bir model yapan özellik iki farklı milletin (İngiltere, Fransa) kurucu unsur olmasıdır. İki millet tek devlet politikası esasında şekillenen Kanada, kuruluş aşamasında bu farklılıklardan kaynaklanan kimi tartışma ve çatışmalar yaşamış olmasına rağmen bu sorunu politik olarak en iyi çözen devletlerden birisi olarak görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Çokkültürlülük, Kanada, Eşitlik, Farklılıklar, Barış.

---

¹ Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

Abstract

One of the most important problems that confront today's societies is "ensuring cohabitation of differences on the basis of equality and peace". As of today, barring a few, almost all of the current states are heterogenous in terms of ethnicity, religion and denomination, so it can be seen that this is a global problem. Although multiculturalism as a modern concept is frequently used in Common wealth countries, Canada can be highlighted as a country of model practice regarding multiculturalism. When we take into consideration the conditions of Canada in its foundation, we observe that from the very beginning, the country interpreted differences in a way to foster unity, not separation. Moreover, the quality that makes Canada a model practice in terms of multiculturalism is that two nations, i.e. the English and the French, are founding elements. Formed on the basis of two nations-one state, Canada experienced some controversies and conflicts in its inception arising from these differences, but it is considered one of the countries that solved this problem in the best possible way politically.

Keywords: *Multiculturalism, Canada, Equality, Differences, Peace.*

Giriş

Dün olduğu gibi bugünde her toplum kendi kültürel sorunlarına yönelik çeşitli problemleri vardır. Fakat farklı kültürlerin bir arada yaşadığı toplumlarda bu durum çok daha sıra dışı sorunlar ortaya çıkarabilmektedir. Günümüzde de çok sıklıkla karşılaştığımız gibi bu sorunların başında, toplumun üyeleri arasında etnik, kültürel, dilsel, dinsel vb. çeşitliliğin bir arada yaşamasını temin etmek, bunun yasallaştırılmasını sağlamak ve aynı zamanda bu farklı yapılar arasında bir tür ulusal birlik hissinin oluşturulması gerçekleştirilmektedir.

Farklılıkların bir arada yaşama konusunda karşılaşılan problemleri önemli ölçüde çözdüğünü iddia eden ve bu konuda en meşhur olan ülkelerin başında Kanada gelmektedir. Kanada farklılıklar arasında yaşanan/yaşanacak problemleri çözmeye bir model olarak “çokkültürlülük” politikaları uygulamaktadır. Aynı zamanda Kanada, çokkültürlülük politikalarının uygulamayı kabul eden dünyadaki ilk ülke olmuştur (<http://www.canadainternational.gc.ca>). Çokkültürlülük Yasası ile Kanada, toplumundaki her kökenden insana ve farklı kökene ait toplumlar arasındaki ilişkilere tam ve eşitlikçi paylaşım sunduğunu deklare etmektedir. Yine Kanada, çokkültürlülük sayesinde, tüm farklılıkların potansiyelini kabul ettiğini, onların toplumlarıyla bütünleşmelerine ve sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi konularda aktif görev almalarını teşvik ettiğini iddia eden bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu makalede çok ayrıntıya inmeden bir kavram olarak çokkültürlülük tanımlaması üzerinde durulduktan sonra, bir model olarak Kanada çokkültürlülüğünün temel öğeleri üzerinde kendi gözlemlerimizi de işin içine katarak kısa bir değerlendirme tabii tutulacaktır. Şüphesiz çokkültürlülüğe, Kanada çokkültürlülüğüne ve Kanada’daki çokkültürlülük uygulamalarına literatürde çok ciddi eleştiriler vardır ve bu eleştirilerin ciddi karşılıkları da söz konusudur. Bu eleştirileri temel alan bir makale başka bir çalışmanın konusu olarak düşünülüp, burada bu eleştirilere yer verilmeyecektir.

Kavram Olarak Çokkültürlülük

Çokkültürlülük her şeyden önce, karmaşık iki ana unsura dayalı bir yapılanmayı içerir. İlki, değer düzlemi ile ilgili olan sorun, diğeri de bu karmaşık duruma karşın (karşı) takınılan siyasi tavidir (Bağlı&Özensel, 2005: 35). Nitekim tarih boyunca birçok toplumda kültürel farklılıklar,

gerçekleştirilmek istenen siyasi birliklerin karşılaştıkları en büyük sorun olmuştur. Çünkü her kültürün sahip olduğu değer ve normlar bir başkası ile kıyaslanamaz önceliğe sahiptir.

Bütün bu gerçekliğe rağmen, ideal bir homojen yapı yaratmak için devletler, tarih boyunca kültürel azınlıklara ilişkin çok çeşitli politikalar izlemişlerdir. Belli azınlıklar, ya kitlesel sürgün (şimdi artık “etnik temizlik” diyoruz) ya da soy kırım yolu ile fiziksel olarak ortadan kaldırılmışlardır. Başka bazı azınlıklar çoğunluğunun dilini, dinini adetlerini benimsemeye zorlayarak baskı yolu ile asimile edilmişlerdir. Diğer bazı örneklerde ise azınlıklar, fiziksel tecrit ve ekonomik ayrımcılığa tabi tutularak ve siyasi haklardan mahrum bırakılarak, yabancı muamelesi görmüşlerdir (Kymlicka, 1988: 27). Bütün bu durumu ortadan kaldırma adına çokkültürlülük modern bir kavram ve model olarak ortaya çıkmıştır.

Çokkültürlülüğün bir kavram olarak ortaya çıkış koşullarına baktığımızda, ilk olarak sömürgecilik dönemiyle başladığını görürüz. Sosyal yapıların kendine özgü formatının ciddi şekilde değişmeye başlaması ve kültürler arası etkileşimi hızlı bir şekilde gelişmesi de yine bu dönemde olmuştur. Özellikle batı sömürgeciliğinin yayılma koşullarına baktığımızda, bunu daha açık bir şekilde görmemiz mümkün olabilmektedir. Sömürgecilik dönemi sırasında kültürler arası ilişki ve etkileşimler sadece sömürgeci toplumun kültürü ile sömürge toplumunun kültürü arasında değil, bu vesile ile dünya çapında kurulan ekonomik ilişkiler ağı sayesinde, diğer başka kültürler arasında söz konusu olmuştur. Kurulan bu ekonomik ilişkiler ağı, yeni kurulan endüstriyel alanlarda çalışmak ya da başka tür ticari etkinliklerde bulunmak üzere insanları göç etmeye teşvik etmişlerdir (Balı, 2001: 189). Fakat tüm bunlara rağmen çokkültürlülüğün bir sorun alanı teşkil etmesi ise daha çok ulusçuluğun açmazlarından kaynaklandığı söylenebilir.

Aslında özgün kimliklerin bertaraf edilmesine giden yol paradoksal olarak modern sosyal bilimlerin kalbinden geçmektedir. Pozitivist geleneğe bağlı kalarak objesini araştıran ve olması gereken konumu sunan bu anlayış, farklılıkları ortadan kaldırarak kendisi için varolan araştırma alanlarını da tehdit etmektedir. Dünyanın gittikçe küçüldüğü, herkesin aynı bilgi kanallarını kullandığı bir ortamda yaşıyoruz. Neredeyse kültürel ve coğrafi koşullarına bakmaksızın her toplum, aynı doğrultudaki bir değişime doğru sürüklenmektedir. Bu tek biçimliliğe giden yol, bir ideoloji olmaktan öte bir yaşam biçimi olarak kendini sunmaktadır. Karşısına konulan tüm alternatiflerin hep ideolojik boyutta kalmaları, söz konusu geleneksel

yapıların modernite karşısındaki başarı şanslarını büyük oranda kaybettirmektedir (Bağlı, 2000: 170-171). Bütün bunlara ek olarak da son yüzyılda kimlik tartışmaları yoğunlaşmış ve kimlik üzerinden politika üretmek ise doğrudan yeni siyasetin ve şartlarının bir sonucu olarak şekillenmiştir.

Toplumlar, sahip oldukları değer yargıları ve davranış biçimleri içinde kendilerine uygun kimlik inşa ederler ve bunu giyinirler. İnşa edilen, seçilen kimlik öncelikle ‘farklılık’ esasına göre var olur. Kimlik seçiminin temelinde yer alan ‘farklılık’ ise kendine özgü bir değer sistemine sahiptir. Bu düzlem tartışmalarında yer alan çokkültürlülük esasında bir toplumsal değer düzlemine bağlı olarak oluşturulmaktadır. Post-modernist söylemi çağrıştıran bu durum (Caws, 1994: 379) aslında farklılıkları mutlaklaştıran bir anlayışı iddia etmektedir. Çünkü farklılıkların mutlaklaştırılması onun varoluşunu refere eden temel olguyu dışlayacak ve konu metafizik bir iddiaya dönüşecektir. Her iddianın -ahlaki, bilimsel, dini- kendi içerisinde kendi doğruluk iddiasını barındırdığını söyleyen Nietzsche’ye göre ise “mutlak hakikat” diye bir şey yoktur (Nietzsche; 1990: 113-114). Bundan dolayı da, her toplumun sahip olduğu değerlerin bir başkası ile kıyaslanmadan bizzat kendi başına bir değer olarak kabul edilmesi, çokkültürlülüğün en büyük felsefi dayanağıdır.

Çokkültürlülüğün ne olduğu, temelde ne tür tartışmalar eşliğinde gündeme geldiği öncelikle kavramsal bir çözümlemeyi gerekli kılar. Dünyada çokkültürlülük kavramı ilk olarak 1957’de İsviçre’de kullanılsa da, 1960’ların sonunda ortak anlamını Kanada’da buldu. Kavram hızlı bir şekilde diğer İngilizce konuşan ülkelere yayıldı ve buralarda tartışılmaya başladı (Sengstock, 2009: 239). Dolayısıyla modern anlamda çokkültürlülük, Kuzey Amerika çıkışlı bir kavramdır. ABD ve Kanada’da farklı bir dili konuşan ve kendilerine ait olduğunu düşündükleri topraklarda yaşayan insanlar, kültürel kimliklerinin tanınmasını istemişlerdir. Çokkültürlülük kavramı bu tanınma talebinin bir yanıtı olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Çokkültürlülük, ayrı etnik ve dini grupların birlikte yaşamasını ifade eden bir tasarımın adıdır. Yani bir bakıma din, dil, etnisite, tarih, ülkü ve benzeri farklılıklarla birlikte yaşama imkânını ifade etmektedir. Ancak çokkültürlülük tezi ulusalcılığı aşan bir tasarımdır. Çünkü ulusta bu unsurların bir ekseninde toplanıp bir birliktelik oluşturduğu, mevcut insan birlikteliğini homojenleştirdiği düşünülüyordu. Şimdiki çokkültürlülük ise bunların çeşitliliğine ve bunun da normal sayılması gerektiğine atıfta

bulunmaktadır (Aydın, 2003: 41). Buna göre çokkültürlülük, ulusal birlik üstü ya da dışı bir durumdur.

Bir toplumun çokkültürlü olması, sadece o toplumun üyeleri arasında gelenekler, adetler, değerler vb. açısından bir farklılık olması değil, aynı zamanda farklı kültürlere mensup olmaları hasebiyle, benimsenen, kendilerini bağlı gördükleri, uymakla yükümlü hissettikleri etik değerler ve dolayısıyla inandıkları bu değerlerle uyumlu olarak gerçekleşmesini arzuladıkları adalet anlayışları arasında bir farklılığın bulunduğu anlamına gelir. Böyle bir toplumda çatışan adalet değerlerinden hiç biri tek başına hâkim olmamalı ve fakat her biri gerçekleşmek için eşit şartlarda yarışmalıdır (Balı, 2001: 205). Eğer mevcut adalet değerlerinden biri hâkim olursa o zaman her hangi bir ‘iyi’nin topluma dayatılması söz konusu olur ve bu da çokkültürlülüğün temel ilkesine aykırı düşen bir durumdur.

Toplumsal yapının temel parametrelerinden her hangi birisini merkezi bir konuma alma girişimi, çokkültürlülüğü en çok tehdit eden durumdur. Sahip olunan toplumsal modelin temel dayanağını kolektif kimliklere dayandırma girişimi, türdeş olmayan toplumlarda türdeş bir toplumsallığın oluşmasını dayatacaktır. Oysa farklı kültürel değerler ya da yapılar çokkültürlülüğü ifade ederler. Bu anlamda da çokkültürlülük, hem modern toplumun kültürel bakımdan türdeş olmadığı anlamında bir tespiti, hem de bu çeşitliliğin barışçıl bir beraberlik için engel olmadığı anlamında bir yargıyı ifade edebilir (Ensaroğlu, 2001: 86).

Diğer yandan çokkültürlülük terimi, her biri kendi meydan okuyuşunu ortaya koyan, birbirinden farklı kültürel çoğulculuk biçimlerini kapsar. Kültürel çoğulculuğun nedenlerinden biri belirli bir devlet içinde birçok ulusun bir arada yaşamasıdır. Burada ulus belirli bir toprak parçası ya da yurttta yaşayan, aynı bir ortak dili ve kültürü olan, az ya da çok kurumsal olarak olgunlaşmamış, tarihsel bir cemaat anlamına gelir. Etnik gruplar ise, kendi ulusal cemaatlerini terk etmiş olup bir başka topluma girmek üzere olan göçmenlerdir (Kymlicka, 1998: 33-51). Fakat her ne olursa olsun, şunu belirtmek gerekir ki, tüm bu farklılıklara ilişkin arka plan arama ve temellendirme çabası bir ortak payda bulma niyetine dayanmaktadır.

Çokkültürlülüğün olduğu toplumlarda, toplum için sıra dışı birçok güçlük ortaya çıkar. Bir tür ya da bir derece heterojenlik varsa, toplumun belli kendine has güçlüklerle başa çıkmasını gerektirir. Bunlar, toplumun üyeleri arasında etnik çeşitliliğin kaynaşmasının yasallaştırılmasını ve aynı

zamanda bu farklı etnik yapılar arasında bir tür ulusal birlik hissi oluşturulmasını içerir (Sengstock, 2009: 239).

Bu sürecin bir parçası olarak, sivil topluma vatandaşları çağırarak ve katılımlarını sağlamak da gereklidir. Bu katılım süreçleri olmadan, kültürel çeşitlilik toplumsal birlikten çok sosyal parçalanmaya neden olur. Bu yüzden çokkültürlülüğü koruyan asıl dinamik ise, sivil toplumdur. Sivil toplumu besleyen de yine çokkültürlülüktür. Dolayısıyla kavram, militarist duyguların kolayca depreşebileceği toplumların kolay hazmedemediği bir çağrışıma da sahiptir. Çünkü bireyin “özgünlüğü” vurgulu bir biçimde dile getirilirken yönetim örgütünün formel talebi olarak görülen “uyumluluk” aksine organizasyonun talebi olarak sevimsizleşebilir. Özellikle, içinde çok farklı kültürel, dini ve etnik unsurları barındıran toplumlardaki kimi çevreler bu yöndeki çalışma ve iddialara kolay reaksiyon gösterebilirler (Bağlı&Özensel, 2005: 42-43). Ancak unutmamak gerekir ki, çokkültürlülükte sivil toplumu oluşturan kavramların her biri (küreselleşme, postmodernizm, çoğulcu kamusal alan) sivil topluma şu ya da bu şekilde katkıda bulunmaktadır.

Çokkültürlülüğün siyasi bir anlayış olarak devletlerin temel karakteristiklerinden biri olması gerektiği konusu ise daha çok liberal teorilerle gündeme gelmiştir. Kimi liberaller etnik-kültürel çatışmaların temelinde demokrasi ve hukuk düzenindeki eksikliklerin kendilerini etnik-kültürel çatışma biçiminde ortaya çıkardığını belirtir. Kimi liberaller, etnik-kültürel çatışmaların temelinde modernleşme ve ekonomik refahsızlığı gösterirler. Kimi liberaller ise, azınlık milliyetçiliğinin ‘öteki’ hakkındaki cehaletsizlikten, ön yargılardan ve basmakalıp fikirlerin sürmesinden kaynaklandığını belirtirler. Ve nihayet bazı liberaller de azınlık milliyetçiliğine yabancıların iç işlerine karışması ya da halinden memnun azınlıkları, durumlarından şikâyet etmeye cesaretlendirmek için yalanlar uyduran yabancı ajan, provokatörlerin neden olduğunu savunmuşlardır. Fakat tüm bunlara rağmen Batılı demokrasiler (demokratlar), demokrasinin, ekonomik refahın ve kişisel hoşgörünün, azınlık milliyetçiliğinin etkilerini azaltacağına dair en ufak bir kanıt gösterememektedirler. Tersine belirlenen hedeflere varıldığında bile, azınlık milliyetçiliği Batı’da azalmamış, artmıştır (Kymlicka, 1988: 22). Bunun için çokkültürlülük, daha çok farklılıkların varolma durumunu meşrulaştıran bir olgu olarak değil, doğrudan bir tanımlama ve anlama ekseninde ele alınmalıdır.

Siyasi Tarih ve Toplumsal Yapı olarak Kanada

Birçok kaynakta Kanada, Milattan Önceki dönemlerde, Bering boğazı yolu ile Asya'dan gelen halkların Atlas okyanusu kıyılarına ulaşarak yerleştikleri ve oluşturdukları bir yerleşim alanı olarak kabul edilir. Bu durumun ne kadar gerçek olup olmadığı tartışmalıdır; ancak üzerinde ittifak edilen husus coğrafi keşiflerle birlikte eski kıtadaki insanların göç etmesiyle, Kanada'nın yeni bir tarihi(nin) oluşmaya başlamasıdır.

Yeni kıtanın keşfedildiği ilk dönemlerde değerli madenlere sahip olmadığı düşüncesi ile Portekiz, İngiliz ve İspanyol kolonileştirme çabalarından uzak kaldı. Fakat daha sonra, deri ticareti, balıkçılık ve diğer ticari faaliyetlerin güçlenmesi ile siyasi bir varlık olarak önce Fransızlar (1660-1715), daha sonra İngilizlerin (1763-1837) egemenliği altına girdi. Gerçek anlamda Kanada'yı oluşturan 1867 anayasasına kadar, bölge Amerika, İngiltere ve Fransa'daki karışıklıklardan hayli etkilendiği görülür. Bu süreçte ilgili ülkelerden kaçanların sığınağı olduğu gibi, buradan başka toplumlar üzerinde egemenlik kurma girişimlerinin de oldukça sık rastlandığı dönemler olmuştur. Bölgenin uzun süren siyasi, askeri ve ekonomik çatışmalarından sonra 1867'de tesis edilen Kuzey İngiliz Amerika'sı Akdi ile bugünkü Kanada'nın temellerinin atılmasına yol açıyordu (Meydan Laouresse).

Bugün Kanada yüzölçümü bakımından dünyanın en büyük ülkelerinden biridir. Yaklaşık 33,5 milyon nüfusa sahiptir. Kişi başına düşen milli gelir yıllık 40 bin dolar civarındadır. Ekonomisi temelde hizmet sektörüne dayanır, sanayi ikinci tarım ise üçüncü sırayı alır.

Kanada Meşrutî Monarşiyle yönetilir. İngiliz kraliçesi Queen II. Elizabeth devletin başıdır ve Başbakanın tavsiyesiyle atanan bir Genel Vali tarafından temsil edilir. Kanada Dolarının üstünde Elizabeth'in resimleri vardır. Resmîyette bir İngiliz Eyaleti ve Kolonisi olan Kanada, aslında bu durumun sadece formalite olduğunu bilerek siyasi varlığını devam ettirir. Kanada'nın İngiliz Uluslar Topluluğu (Commonwealth) içerisinde, dış ve ticari politikalarında tam bağımsızlığa sahip egemen bir ülke olduğu 1931 Westminster kanunnamesiyle de onaylanan bu haklar 1926 Balfour düzenlemesince de tanınmıştır.

1982'de oluşturulan mevcut Anayasa Hak ve Özgürlükler Temel Yasasını (Charter of Rights and Freedoms) içermektedir. 1982 öncesi anayasası, Britanya Amerika Yasası kapsamındaydı ve bu durumda İngiltere, Kanada

kanunlarını veto etme gücüne veya Kanada'da kanunlar yapma hakkına sahipti. Bugün Hak ve Özgürlükler Temel Yasası ile belirlenen temel haklar ve özgürlükler ne parlamento ne de her hangi bir eyalet yasası tarafından değiştirilemez.

Siyasi yapı, on eyalet hükümetinden ve üç kuzey bölgesinden oluşan Federal bir sistemden oluşur. Eyaletler, vergi, sağlık hizmetleri, eğitim, belediye, mülkiyet, vatandaşlık hakları, iş ve sosyal güvenlik gibi birçok konuda yetki sahibidir. Diğer üç bölge ise, eyaletler statüsünde olmayıp, federal hükümet tarafından kontrol ve idare edilir.

Kanada parlamentosu, Avam Kamarası ve Senato olmak üzere iki kamaradan oluşmaktadır. Avam Kamarası üyeleri 5 yıl için seçilir. Toplam 301 üyesi vardır (Kanada Anayasasına göre seçimler belirli bir tarihte değil, en geç 5 yıl içinde gerçekleştirilmektedir). Senato ise 105 üyeli olup, senatörler bölge esasına göre Başbakan tavsiyesi ile Genel Vali tarafından atanır ve 75 yaşında emekli olana kadar görevde kalırlar ([www..mfa.gov.tr/kanada](http://www.mfa.gov.tr/kanada)).

Kanada hukuku, bağımsız yargı tarafından uygulanır. Her eyalet, hem eyalet hem de federal yargıyı içeren kendi mahkemelerini kurmakla yükümlüdür. Ayrıca Federal Hükümet tarafından kurulan özel mahkemelerde mevcuttur. Anayasa Mahkemesi ülkenin en yüksek mahkemesidir ve Eyalet ve Federal temyiz mahkemelerinden gelen davalara bakar.

Çokkültürlülük Uygulaması Olarak Kanada

Modern bir kavram olarak çokkültürlülük İngiliz Milletler Topluluğu ülkelerinde sıklıkla gündeme gelse de, çokkültürlülük uygulamalarında Kanada, dünyadaki iyi uygulama örnekleri arasına gösterilebilir. Bu bağlamda bugün Kanada bu özelliği ile dünyada en meşhur ülkelerden biri kabul edilmektedir. Çokkültürlülük kavramının içerdiği anlamı ve dünyadaki çeşitli uygulama örneklerini göz önüne aldığımızda da Kanada'nın bu şöhreti hak ettiğini söyleyebiliriz.

Kanada'nın bu şöhreti yakalamasında, eski başbakanlardan Pierre Trudeau'nun rolünün tartışmasız büyük olduğunu söyleyebiliriz. 1968-1984 yılları arasında dört dönem başbakanlık yapmış olan Liberal Parti başkanı Trudeau döneminde, halkın refah seviyesi yükseltilirken göç serbest bırakılmış, çokkültürlülük teşvik edilmiştir. Şüphesiz Trudeau'nun en büyük başarısı bugün Kanada çokkültürlülüğünün önemli teminatını da

oluşturan Charter of Rights and Freedoms (Hak ve Özgürlükler Temel Yasası) dır.

Temel özellikleri itibariyle birçok farklı topluluktan meydana gelen bir toplumda ve bu toplumun üyelerinin farklı dinsel, dilsel ve etnik yapıya sahip olan insanların barış ve huzur içinde bir arada yaşamalarını sağlayacak unsurların ne olduğu Kanada’da tartışılan temel unsur olmuştur. Bir anlamda bu farklılıkları bir arada tutacak sihirli formül aranmıştır. Bugün Kanada’nın bu sihirli formülü, “çokkültürlü tek devlet” anlayışında sistematize ettiğini söyleyebiliriz. Nitekim Kanada devleti 1971 yılında dört temel karar alır ve Kanada’yı da çokkültürlülük konusunda meşhur eden bu özellikler şunlardır: a. Kendi kimliğini ve farklılığını devam ettirmek isteyen her gruba izin verip yardım eder. b. Kültürlerini geliştirme ve aynı zamanda Kanada toplumunun bir parçası olma konusunda her gruba yardım eder. c. Toplumunu oluşturan bir arada tutarak yaratıcılığı gösterir. d. Göçmenlere Kanada’daki dilleri öğretmede yardımcı olur (Mahtani, 2004: 2). Özellikle ana dillerini öğrenmek isteyen her topluluğa hükümet eğitim desteği verir. Ortalama 8-10 öğrenciyi bir araya getiren topluluk üyeleri dil öğretecek hocaları kendisi bulmak kaydıyla, öğretici ücreti devlet tarafından karşılanmaktadır.

Kanada devleti, bütün vatandaşlarının sahip oldukları farklılıkları kendi öz varlığı olarak görür. Bu bağlamda kendi kültürlerini tanıttıkları her gruba hükümet tarafından maddi destek sağlanır. Özellikle yaz aylarında her gün, neredeyse her caddede toplulukların kendi kültürlerini tanıttıkları birçok festivale rastlayabilirsiniz. Yine Kanada, her bireyi “eşitlik”, “katılım” ve “takdir etme” temelinde bütünleştiren bir politikayı uygulamaya çalışır. Burada vurgulanmaya çalışılan, eşitlikle her bireyin hak ve hukuk sahibi olması, katılım ile her bireyin kendi kültürünü yaşaması ve yaşatması, takdir etme ile de bireylerin sahip oldukları kendi dil ve kültürlerini takdir ederek devamlılığını sağlamaya çalışmasıdır (Wardhaugh, 1983: 202). Çok kültürlü bir toplumda bu kavramların her birinin şüphesiz çok büyük anlamı olmakla birlikte, Kanada için bir anlamda “anahtar” kavramın “katılım” olduğu söylenebilir.

Bu kadar farklılığın bir arada yaşadığı bir toplumda, birlikteliğin temelini oluşturacak asıl unsurun, bütün farklılığın katılımını ve takdirini sağlayacak bir düzenlemeye sahip olunmasıdır. Kanada’nın birçok yerinde, “Gücümüz sahip olduğumuz farklılıklardır; 169 ülke, 500 etnik grup” (Our strength; Diversity, 169 countries, 500 ethnic groups) sloganı ile sık karşılaşabilirsiniz.

Kanada'nın resmi söylemi farklılıkları, ayrılık anlayışını değil birliktelik anlayışlarını besleyecek şekilde yorumlayıp ele alacak politikalar üretmektedir. Bundan dolayı Kanada'nın kültür politikalarının Avrupa'dan hatta Amerika'dan çok farklı olduğu söylenebilir (Isajiw, 1999: 14). Zaten ilgili literatürde, Amerika'nın kültür politikaları "erime potası" (melting pot) olarak tanımlanırken, Kanada'nın kültür politikası "salata kasesi" (salad bowl) olarak tanımlanır. Burada vurgulanmaya çalışılan Amerikan toplumuna katılım sağlayan bireylerin erime potası içinde dönüştürerek farklı bir kültürel yapıya büründüğü, fakat Kanada'da tıpkı salatada olduğu gibi (nasıl domates, marul, biber vb kendi renginde ve tadında bulunuyorsa) her toplumu kendi kültürü içinde yaşamını sürdürebileceği vurgusu yapılır.

Bugün Kanada'nın çokkültürlülüğü ticari bir meta haline getirdiği de rahatlıkla söylenebilir. Hatta Kanada'nın en çok sattığı malın "çokkültürlülük" olduğu söylenirse çok da mübalağa edilmiş olmaz. Nitekim dünyanın birçok yerinde olduğu gibi, Türkiye'de yayımlanan bazı dergilerde, Kanada vatandaşı olmak (olunması) özendirilirken, Kanada Bankalarına yatırılacak 150-250 bin dolar karşılığında vatandaş olunabileceği vurgulanır. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi Kanada'yı meşhur eden özellik, çokkültürlülüğü bir meta olarak pazara sürmesidir. Toronto'da Göçmen Bürosu üst yetkililerinin birisi ile konuşurken, Ne satıyorsunuz da kişi başına düşen geliri bu kadar yükselttiniz? Şeklindeki soruma, yetkilinin gülümseyerek, "çokkültürlülük ihraç ediyoruz" şeklinde cevap vermesi örneğinde görüldüğü gibi Kanada'da, çokkültürlülük ihraç etmenin resmi bir politikanın parçası olduğunu ortaya koyma açısından oldukça anlamlıdır.

Kanada da çokkültürlülüğü ön plana çıkaran birçok tarihsel ve toplumsal özelliğin yanı sıra, kendine has sosyo-kültürel özellikleri dikkate alan bir inceleme ile açıklanabileceğini söyleyebiliriz. Bu özelliklerden biri, Kanada'nın Avrupa ve Amerika gibi köleci bir geçmişe sahip olmamasıdır (Rex, 1997: 28). Dolayısıyla, Kanada toplumunda kimilerin efendi, kimilerini de köle olarak görecektir siyasal ve toplumsal değer yargısının veya hiyerarşisinin kuruluş esnasında tam olarak oluşmamış olması olarak değerlendirilebilir.

Modern ulus-devlet modellerinden farklı olarak iki uluslu (İngiliz, Fransız) bir yapıya sahip olması Kanada'nın diğer en önemli farklılıklarından bir diğeridir. Aslında çokkültürlülük konusu da bu iki toplumlu devlet modelinin oluşmasına paralel olarak gelişmiştir. Aslında iki toplumlu bu

yapının çok sağlıklı bir şekilde gittiği de söylenemez. Fransız bölgesi olan Quebec'lilerin, Kanada'dan ayrılıp ayrı bir devlet kurma talepleri sürekli gündemdedir. Bu bağlamda Quebec'de, 1995'de Kanada'dan ayrılıp, ayrı bir devlet olup olmaması konusunda bir referandum yapılır. Quebec'in Kanada'dan ayrılması gerektiği yönünde oy verenlerin oranı % 49,42, ayrılmadan Kanada'da kalmasını gerektiği yönünde oy verenlerin oranı ise % 50,58 olarak gerçekleşmiştir (<http://en.wikipedia.org/wiki/quebec>). Bir anlamda çok düşük bir oradalıkla Quebec Kanada'da kalmış ve Kanada'nın eyaletlerinden biri olarak devam etmiştir. Sonuç bu şekilde gerçekleşince de iki uluslu tek devlet varlığını sürdürebilmiştir.

Diğer yandan Kanada'nın kurucu unsurları arasında din kavramının ve anlayışının yer almamış olması söylenebilir. Dolayısıyla kuruluş esnasında devletin dine dayalı şekillenmesi ya da resmi olarak bir dinin temel parametreleri doğrultusunda biçimlenmesi söz konusu olmadığı söylenebilir. Burada kurucu unsur olarak görecece olsa, devlet çokkültürlü bir ulus olgusu üzerine oturtulmaya çalışılmıştır.

Bilindiği gibi Kanada'yı farklı kılan bir husus da, Kanada toplumunu oluşturan farklılıkların hiçbirisi (Yerli Kızılderili kabileler istisna olsa da - maalesef çok büyük etnik temizlikle karşı karşıya kalmış olmaları onların toplumsal etkinliğini azaltmıştır-) oranın yerlisi değildir. Dolayısıyla bir topluluk diğerine oranla kendini daha fazla Kanadalı görme hakkına sahip değildir. Oysa birçok Avrupa ve Asya ülkelerinde yaşayan farklılıkların her biri diğerine öncelenemeyecek kadar o ülkenin yerlisidir. Kanada'ya her yıl ortalama 70 bin göçmen ve mülteci gelmektedir. Örneğin Toronto'da 109 etnik dernek/topluluk bulunmakta ve 100'den fazla dil konuşulmaktadır (Doucet, 2004: 2). Yine Toronto'da yaşayanların üçte birinden fazlası İngilizceden başka bir dil konuşmaktadır (Ceris, 2001: 33).

Ayrıca 1700'lerden beri sürekli göç alan ve yukarıda ifade ettiğimiz koşullardan dolayı bölge üzerinde nispeten daha geç hâkimiyet kurulmasından dolayı ülkede egemen bir "Devlet İdeolojisi"nin oluşumu gecikmiş ve devletin belirli bir vatandaş prototipi olmamıştır. Bu anlamda devletin istediği tek şey, vatandaşlarının yasalara uymasındır.

Vatandaşlık meselesi bugünkü Kanada çokkültürlülüğünün en temel öğelerinden biri olduğu söylenebilir. Bugün Kanada, vatandaşlarından "Kanada Vatandaşı" olmanın ötesinde herhangi bir kimlik tanımı talebinde bulunmadan "sosyal vatandaşlığı" ön plana çıkaran politikalar izlemektedir. Aslında, çokkültürlülüğün içeriğini dolduran kavramda

“vatandaşlık bilinci”dir. Belki de çokkültürlülüğün asıl büyüğü de bu sosyal vatandaşlıktır. Kanada Yurttaşlık Formu’da bu bilinci destekleyici öğelere sahiptir. Buna göre Kanadalıları bir arada tutan belli başlı değerler şunlardır: 1. Eşitlik ve hakkaniyet inancı, 2. İstişare ve diyalog inancı, 3. Uzlaşma ve hoşgörü, 4. Çeşitliliğin desteklenmesi, 5. Şefkat ve cömertlik, 6. Doğal çevreye tutkunluk, 7. Özgürlük, barış ve şiddete dayanmayan değişimdir (Kymlicka, 1998: 283).

Dikkatli bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, Kanada çokkültürlülüğü sosyal vatandaşlıkla yürüyen bir süreçtir. Yani vatandaşlık bilincidir. Nitekim Kanada kimliği de zaten kendini bununla var etmektedir. Sosyal vatandaşlık ve bu vatandaşlığın sağladığı imkânlar ile farklı toplum kökenli bireylerin kendilerini Kanadalı olmaktan gurur duymalarına yol açmaktadır. Dolayısıyla Kanada çokkültürlülüğü, içinde çok büyük imkânların olduğunu söyleyebileceğimiz bir sosyal vatandaşlık fikri ile geliştirilerek ideale dönüştürülmüştür. Aslında Kanada’da ifade edilen çokkültürlülük, birçok araştırmacının ifade ettiği gibi, “kekin üzerindeki krema”dır. Dolayısıyla çokkültürlülüğü oluşturan asıl olgu, temel hak ve özgürlüklerle vatandaşa sağlanan imkânlardır. Teorik olarak da bu imkânlar ve özgürlükler sağlandığı ölçüde daha hoşgörülü bir ortam oluşturulabilir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde aslında çokkültürlülük, keki (temel hak, özgürlük, imkânlar vb.) farklı şekillerde süsleyen, daha tatlı ve daha çekici hale getiren bir olgudan da başka bir şey değildir.

Çokkültürlülük politikalarını uygulama konusunda azımsanmayacak mesafeler alan Kanada, kültürel farklılıkların yaşatılması konusunda da çok ilginç örneklerin görülebildiği bir ülke olmuştur. Yakın zamanlarda yerli Amerikalılar geleneksel olarak balina avlanma hakkını talep etmişler ve normalde yasak olduğu halde bu hakları kültürel farklılıklara saygı çerçevesinde elde edebilmişlerdir. Gerçi bu durum çevreci ve hayvan hakları savunucuları tarafından yoğun eleştiriler almaktadır (Aktay, 2003: 73). Bazı eyaletlerde mahkemeler özellikle medeni hukukla ilgili konularda zaman zaman ilgili topluluktan görüş almakta, ilgili sorun alanı yaşanan konuda karar vermede topluluğun geleneksel değerlerine dikkat edilebilmektedir. Bu tür örneklerin sayısını arttırmamız mümkündür. Görüldüğü gibi günümüz Kanada’sı sadece teoride değil uygulamada da her türlü geleneksel uygulamayı da ciddiye alan bir ülke konumundadır.

Sonuç

Kanada, toplumunu oluşturan farklılıklar arasında toplumsal uyumun ve istikrarın sağlanması konusunda devlet politikası olarak çokkültürlülük bağlamında bir yaklaşım ve uygulama sergilediğini deklare etmiş bir ülkedir. Şüphesiz bu uygulamanın gerçekleşmesinde göçmen toplumu olmasının özel şartları yanı sıra, kurucu unsurların gerektirdiği koşullar ve tarihsel unsurların ortaya koyduğu faktörlerin etkisinin önemli rol oynadığı söylenebilir. Ayrıca Kanada, uyguladığı bu çokkültürlülük politikaları ile dünyada kendinden çokça söz ettirmekte, hatta bugün, çokkültürlülüğü ticari bir meta haline getirerek, en çok ihraç ettiği ürün haline getirmeyi de başarmış bir ülkedir. Farklılıkların bir arada yaşama sorunlarının giderek problematik hale geldiği günümüz dünyasında, barış, huzur ve eşitlik temelinde halklarını yaşattığı/yaşatacağı argümanını savunan Kanada, uyguladığı çokkültürlülük politikalarıyla bu konuda kendinden en fazla söz ettiren ülke olma özelliğini hak ettiği söylenebilir.

Kaynaklar

- AKTAY, Y. (2003) “Küreselleşme ve Çokkültürlülük”, *Tezkire Dergisi*, Cilt.1, Sayı. 35.
- AYDIN, M. (2003) “Birlikte Yaşama’ Bağlamında Çokkültürlülük”, *Tezkire Dergisi*, Cilt.1, Sayı. 35.
- BAĞLI, M. & Özensel, E. (2005) *Çokkültürlü Vatandaşlık*, Çizgi Kitapevi Yayınları, Konya.
- BAĞLI, M. (2000) *Modern Bilinç ve Mahremiyet*, Perşembe Yayınları, İstanbul.
- BALI, A. Ş. (2001) *Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet*, Çizgi Kitapevi Yayınları, Konya.
- CAWS, P. (1994) “Identity: Cultural, Transcultural, and Multicultural”, *Multiculturalism*, Edited by David Theo Goldberg, Blackwell Publishers, Cambridge, Massachusetts.
- CERIS, J. (2001) *Centre of Excellence for Research on Immigration and Settlement-Toronto*, Working Paper, CERIS Working Paper, Number:14, Toronto, March.
- DOUCET, M. J. (2004) “Toronto’s Multicultural Reputation”, *CERIS*, Policy Matters, October.
- ENSAROĞLU, Y. (2001) “Modernleşme Sürecinde Çokkültürlülük”, *Modernleşme ve Çokkültürlülük*, İletişim Yayınları (Helsinki Yurttaşlar Derneği Dizisi), İstanbul.
- ISAJIW, W. W. (1999) *Understanding Diversity*, Thompson Educational Publishing, Inc., Toronto.

- KYMLICKA, W. (1988) *Çokkültürlü Yurttaşlık*, (Çev: A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- MAHTANI, M. (2004) "Mixed Race", *Women, Identity, and Canada's Multicultural Policy*, *Ceris, Policy Matters*, April.
- NIETZSCHE, F. (1990) *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, (Çev, A. İnam), Ara Yayıncılık, İstanbul.
- REX, J. (1997) "Multiculturalism In Europe And North America", *Multiculturalism in North America and Europe*, Edited By Wsevolod W. Isajiw, Canadian Scholar's Press, Toronto.
- SENGSTOCK, M. C. (2009) *Voices of Diversity Multi-Culturalism in America*, Sipringer, Network.
- WARDHAUG, R. (1983) *Language And Nationhood, The Canadian Experience*, New Star Books, Vancouver.

Ertan Özensel